

Radna soba Martina Pilara iz 1904. godine

Nina Gazivoda

Gradski zavod za zaštitu i obnovu spomenika kulture i prirode

Izvorni znanstveni rad - UDK 72 Pilar, M.
749.1 (497.5)“190”

16. studenog 1996.

Ovaj je prilog, uz manje izmjene, dio magistarskog rada pod naslovom: *Namještaj prema projektima zagrebačkih arhitekata u prvoj četvrtini XX. stoljeća* (Poglavlje VII. *Martin Pilar*).

Razdoblje je vremenski omeđeno djelovanjem Viktora Kovačića u Zagrebu, od objavljivanja njegova manifesta “Moderna arhitektura” godine 1900. do smrti 1924.

Od zagrebačkih arhitekata u radu su istraženi projektirani enterijeri i pojedini komadi namještaja tzv. druge generacije akademski obrazovanih arhitekata: Vjekoslava Bastla, Viktora Kovačića, Aladara Baranyaija, Rudolfa Lubynskog, Huga Ehrlicha i nešto starijeg Ignjata Fischera.

Obradeni su i Hermann Bollé, važna spona devetnaestog stoljeća u duhu kojeg je stvarao s dvadesetim stoljećem i Martin Pilar kao predstavnici prve generacije. Sumarno su obradeni Lav Hognigsberg i Julije Deutsch i rad njihove tvrtke unutar koje je početkom stoljeća djelovao Vjekoslav Bastl, a Otto Goldscheider projektirao je enterijer poznate zagrebačke kavane “Corso”.

Martin Pilar pripada prvoj generaciji zagrebačkih akademski obrazovanih arhitekata koji je radio u historicističkom idiomu. Vodio je arhitektonsko projektiranje i bio je suvlasnikom tvrtke “Pilar, Mally i Bauda”, u kojoj je prvih pet godina ovoga stoljeća Aladar Baranyai suradnik, što objašnjava “secesijski interludij” u radu poduzeća, koje uskoro prestaje radom, budući da se Pilar, zajedno s arhitektom Jankom Holjcem, posvetio istraživanju narodnoga graditeljstva.

Arhitekt Pilar autor je radne sobe koju je prema njegovu projektu godine 1904. izradila tvornica pokućstva Bothe i Ehrmann. Soba je prvotno bila u njegovu stanu u Gundulićevoj 52 u Zagrebu, a danas je u Muzeju za umjetnost i obrt. Uz sofu, izloženu u stalnom postavu, soba se sastoji od devet komada namještaja. Garnitura je jedan od malobrojnih primjera projektiranog namještaja iz razdoblja pod utjecajem secesije sačuvanih u Zagrebu, a demonstrira simultanost secesijskog i historicističkog idioma.

U Pilarovu stanu bila je i blagovaonica, danas također u MUO-u, koja nije atribuirana Pilaru, a predstavlja utjecaj geometrijske faze bečke secesije.

Nekoliko je redaka posvećeno talentiranoj i senzibilnoj dizajnerici Antoniji Krasnik, učenici Kolomana Mosera na bečkoj Kunstgewerbeschule.

Zagrebačke arhitekate koji su djelovali u prvoj četvrtini stoljeća karakteriziraju svestranost i široka kultura, praćenje trendova i kontakti s važnim arhitektima i s europskim kulturnim središtima. Njegovali su kulturu stanovanja, a u duhu vremena kreirali su totalni dizajn, smatrajući arhitektonski prostor tek ljuštrom koja se ispunjavala projektiranim sadržajem i bila sjedinjena s njim. Arhitektura se obogaćuje i postaje cjelovitom s pomoću koordinacije svih podređenih detalja, što podrazumijeva i namještaj koji je po Josefu Hoffmannu izdanak arhitekture.

Dizajn namještaja razmatran je kao nerazdvojan dio arhitektonske prakse pojedinih autora, ali i u kontekstu obnove i razvoja umjetničkog obrta u Engleskoj i Austriji i, naravno, Hrvatskoj.

Malo je toga sačuvano iz navedenog razdoblja, pogotovo cjelovitih enterijera. Od Viktora Kovačića, primjerice, sačuvan

je njegov stan, te enterijeri vile Frangeš i vile Vrbanić. U usporedbi s drugim arhitektima, sačuvana je relativno znatna Kovačičeva dokumentacija projektiranih komada namještaja i idejnih rješenja enterijera, te fotografija izvornoga stanja enterijera.

Pilarova radna soba, prvotno u Pilarovu stanu u Gundulićevoj 52, a danas u MUO-u, jedini je proučen i, koliko do sada znamo i jedini je sačuvani kao cijela garnitura izrazitiji primjer secesijskog dizajna namještaja koji možemo atribuirati jednom zagrebačkom arhitektu.

Iz biografije Martina Pilara (Slavonski Brod, 1861. – Zagreb, 1942.)

Martin Pilar od god. 1879. do 1884. studirao je na Visokoj tehničkoj školi u Beču kod Heinricha von Ferstela i stekao diplomu arhitekta,¹ a 1884.–1886. usavršavao se u specijalnoj školi za gotiku kod prof. Friedricha Schmidta na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču.²

Godine 1886.–1887. radio je u atelieru H. Bolléa na restauraciji zagrebačke katedrale,³ zatim kod Zemaljske vlade i u Gradskoj općini. Od 1891. do 1892. radi kod Kune Waidmanna, a tada je osnovao vlastiti atelier, i od 1894. do 1907. suvlasnik je zagrebačkoga građevinskog poduzeća “Pilar, Mally i Bauda”.

Zajedno s arhitektom Holjcem snimio je 1884. do 1885. mnoštvo seljačkih kuća po Hrvatskoj i taj je rad objelodanjen 1904. do 1909. u djelu: “Hrvatski građevni oblici”⁴ u izdanju “Hrvatskog društva inženjera i arhitekata”⁵, kojega je neko vrijeme bio i predsjednik.

Godine 1919. postaje profesor Visoke tehničke škole u Zagrebu u čijem je ostvarenju sudjelovao zajedno s inženjerom Čalogovićem i Havličkom.⁶

“Od 1910. član je povjerenstva za očuvanje umjet. i histor. spomenika, za koje je naročito mnogobrojno po Zagorju snimao,”⁷ a od 1919. član umjetničkog razreda JAZU.⁸

Pilar pripada prvoj akademski obrazovanoj generaciji domaćih arhitekata⁹ koja najbolja ostvarenja postiže u razdoblju visokog historicizma, dok početkom stoljeća pomalo gubi kreativnu vitalnost i zapada u rutinsku proizvodnju arhitektonskoga standarda.¹⁰

Graditeljske tvrtke “Högnigsberg i Deutsch”, “Pilar, Mally i Bauda” i “Grahor i sinovi” dosežu visoku profesionalnu i organizacijsku razinu djelovanja, s postupnom tendencijom specijalizacije na arhitektonsko-projektne i na građevinske tvrtke, odnosno proizvođače građevinskog materijala.

Tvrtka “Pilar, Mally i Bauda”, uz projektiranje, bavi se i graditeljskom djelatnošću, primjerice izvodi Vancaševu palaču Prve hrvatske štedionice u Zagrebu – Oktogon, sa stilskim oznakama na profinjenoj granici između visokog historicizma i početka secesije.

Unutar tvrtke arhitektonsko je projektiranje radio Martin Pilar, građevinsko projektiranje inženjer Julio Mally, a nadzor i projektiranje građevinskih radova obavljao je poduzetnik Bauda.

Prije osnivanja tvrtke Pilar projektira zgradu na Strossmayerovu trgu 5 (1891.), a nakon osnutka kuće u Jurjevskoj 28 (1894.), Jurjevskoj 18 (1895.), Ilici 73 (1897.), Masarykovoju 16 (1896.) i druge, u odrednicama visokog historicizma.

Tvrtka razvija projektantsku djelatnost i prerasta u veliko projektno-izvođačko poduzeće, financira kupnju zemljišnih parcela i gradnju objekata, te poslije prodaje ili iznajmljuje gotove stambene zgrade. Na opisani način nastaje nekoliko kuća u Mihanovićevoj i Gundulićevoj ulici – kuća Pilar, Gundulićeva 52, 52 a, (1904.), Gundulićeva 55 (1907.), kuća Mally, Gundulićeva 59 (1903.). Arhitektonska kompozicija i oblikovanje oslanja se isključivo na rutinu akademske memorije, što je posljedica velikoga broja istodobno projektiranih zgrada.

Kreativnošću arhitektonskih rješenja izdvajaju se kuće Mally, Mihanovićeva 28 (1900.), kuća Bauda, Mihanovićeva 38 (1903.) i kuća u Mihanovićevoj 34 (1903.).

Aladar Baranyai djeluje od god. 1900. do 1905. u tvrtki “Pilar, Mally i Bauda”, te se njegovom prisutnošću može

¹ Dr. Ivan Esih: “Arh. Martin Pilar”, podnaslov “Uz 75-tu obljetnicu njegova života / Pilarove zasluge za proučavanje hrvatskih arhitektonskih oblika”. Građevinski list, 14. XI. 1936., str. 10.

² Vidjeti: Znameniti i zaslužni Hrvati 925.–1925., Zagreb, 1925., str. 214.

³ O. Maruševski kaže: “Na prvom prozoru u sjevernoj lađi /katedrale/ iznad oltara sv. Petra i Pavla zabilježeni su svi koji su sudjelovali u obnovi, cijela naša “Bauhütte”, od majstora do radnika, graditelji i arhitekti Martin Pilar, Miroslav Vuksan, Slavoljub Patriarch, Dragutin Greiner, poslovoda Ferdo Kosseg, Hector Eckhel i Herman Bollé.” Maruševski O., Iso Kršnjavi kao graditelj, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Knjiga XXXVIII., Zagreb, 1986., str. 162, bilješka 63.

Premerl navodi da je na zagrebačkoj katedrali radio god. 1886. do 1889. Likovna enciklopedija Jugoslavije, 2, JLZ “Miroslav Krleža”, Zagreb, 1987., str. 583.

⁴ Podatak iz Znameniti ...n. dj. Godine 1904. objavljuju sv. I. i II., 1905. sv. III., 1906. sv. IV. i 1909. sv. V.; tisak R. Mosinger. Vidjeti: Jurić Z., neobjavljena disertacija: Arhitektura Zagreba u razdoblju 1850.–1918. Esih (vidjeti bilj. 1) navodi da Holjac i Pilar, tadašnji slušači akademije likovnih (tvornih) umjetnosti u Beču snimaju potporom Hrvatskog društva inženjera i arhitekata u Zagrebu do četrdeset različitih kuća, hambara i ograda po Slavoniji i Srijemu.

⁵ Hrvatsko društvo inženjera i arhitekata osnovano je godine 1878. Uloga Društva je zaštita interesa tehničkih struka i poticaj razvoju strukovnih obrazovnih ustanova, primjerice inicijativa za osnivanje Visoke tehničke škole u Zagrebu.

⁶ Ujedno su bili i prvi profesori, a glavna zasluga za provođenje ideje u djelo pripada Milanu Rojcu, predstojniku za bogoštovlje i nastavu; vidjeti: Zvonimir Vrkljan, Iz povijesti zagrebačke tehnike, Arhitektura, God. XL., br. 1–4/200–203/1987., str. 2 i 4.

⁷ Znameniti i .... n. dj. Kao član Zemaljskog povjerenstva za očuvanje historijskih i umjetničkih spomenika snima (s Gj. Szabom) 1910.–1914. seljačke kuće i plemićke kurije po Hrvatskom zagorju, Slavoniji i Primorju. Premerl, enciklopedija, str. 583.

⁸ Vidjeti: isto. “Od 1924. je arh. Pilar podpredsjednik “Jugoslavenske akademije” i predstojnik njezina umjetničkog razreda. Vidjeti: Esih, n. dj..

⁹ Vidjeti: Jurić, n. dj.

¹⁰ Prema Juriću, isto, visoki historicizam datira od otprilike god. 1888. do 1900., a to je vrijeme od druge generalne regulatorne osnove (druga je regulatorna osnova iz god. 1887. Ispravak N.G.) do prvoga teoretskog programa u hrvatskoj arhitekturi (V. Kovačić).

¹¹ No još više pod utjecajem Olbrichove varijante dizala zgrade Secesije

objasniti "secesijski interludij u radu tog poduzeća". Baranyai je po nekim izvorima trebao preuzeti vodstvo u poslovanju tog poduzeća. Njegovim odlaskom tvrtka se osipa, jer se Pilar s Holjcem potpuno posvetio istraživanju narodnoga graditeljstva, a druga se dvojica nisu bavila arhitekturom. Prije prestanka djelovanja tvrtke u njoj će karijeru započeti Lav Kalda.

Nakon završetka školovanja, Baranyai god. 1900. projektira vilu-atelier za slikara Ivana Tišova, koji će je po arhitektovoj ideji oslikati pod utjecajem Olbrichove zgrade Secesije.¹¹

Baranyai godine 1901. dizajnira dvije kuće¹² – prvi projekt vile Golik na Pantovčaku ima konveksnu ekspanziju zidnoga plašta, kojima demonstrira biomorfizam karakterističan i za idejne projekte kuća Josefa Hoffmanna koju godinu prije.

Namještaj

U Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu sačuvana je radna soba,¹³ prema nacrtu Martina Pilara, u izvedbi tvornice Bothe i Ehrmann iz godine 1904.¹⁴

A. Laslo, "Aladar Baranyai i građanski ideal", *Arhitektura*, 186-188, 1983./1984., str. 65, sl. 11

¹² Laslo objavljuje studiju vile, Zagreb, 1901. god., perspektivni nacrt glavne i bočne fasade, recentnije publiciran kao prvi projekt vile Golik na Pantovčaku i studij jedne druge vile, Zagreb, 1901, str. 71. A. Laslo, *Arhitektura*, 186-188, 1983./1984. god., vila Golik str. 64, sl. 3, ista u boji na str. 71; da se radi o prvom projektu vile Golik vidi članak Andreje der Hazarijan Vukić, *Arhitektura Aladara Baranyaia u Zagrebu, Život umjetnosti*, XXX./1995., br. 56-57, str. 30.

¹³ Sobu je pod broj 11548 inventirala dr. Vera Kružić Uchytel. Dar je Ane Pilar, Gundulićeva 52 u kojoj je stan Martina Pilara zapremao I. kat. U dokumentaciji su, prema bilješki na inventarskoj kartici, postojali računi tvrtke Bothe i Ehrmann. Sofa je snimljena zajedno s vitrinom na negativu br. 8019 i 11358, naslonjač na negativu 12808 i 12809, a za fotografiju enterijera nije pronađen negativ.

¹⁴ Tvornica umjetničkog pokućstva Bothe i Ehrmann osnovana god. 1893. (prema drugom izvoru 1895.), imala je razgranate poslove i radionice u Zagrebu i Beču. Tvornica Bothe i Ehrmann postaje god. 1910. dioničarsko društvo. Svrha društva: "Proizvodnja i trgovina stolarske, dekoracione i tapetarske robe, te tjeranje svih grana umjetnog obta, koji u savezu s tim stoje... Nabava i daljnje vođenje ukupnog poslovnog poduzeća protokolirane tvrtke Bothe i Ehrmann u Zagrebu i Beču." Izuzetno su uspješni, za I. svjetskog rata stagniraju. Martin Pilar dugi je niz godina predsjednik ili bar član ravnateljstva i jedan od velikih dioničara. Proizvodili su sobne garniture i komade namještaja za privatno stanovanje, dizajnirane u idiomu povijesnih stilova, u jednom oglasu kažu "u antiknom stilu", a prate i trend secesije. Opreмили su mnoge javne zgrade u Zagrebu, primjerice hotel "Esplanade" i Kovačićevu Burzu, a radili su i izložbeni namještaj i portal za državni paviljon Svjetske izložbe u Parizu 1925. Na Glavnoj skupštini god. 1937. jednoglasno je zaključeno da društvo stupa u likvidaciju.

Izvori: Arhivska dokumentacija.

¹⁵ U inventarskim karticama kanape i kutna vitrina inventirani su i analizirani kao dva zasebna dijela. Legenda u MUO-u izložene, funkcionalno i arhitektonski neodvojive vitrine i sofe navodi ih kao cjelinu što je logičnije: "Sofa, dio radne sobe, brijestovina, brušeno staklo, nacrt: Martin Pilar, izvedba: Bothe i Ehrmann, 1904."

¹⁶ Stražnje ih nemaju. Noge ispod prihvata za ruke spojene su parom četverbridnih spojnicama. Dimenzije sofe preuzete su iz inventarske kartice 11548/1.: dužina 346, visina 117 x 58.

¹⁷ U osi dvaju stupića police na njezinoj gornjoj plohi dva su balustera. Po

Soba je izrađena od svijetlosmedega brijestovoga drva. Garnitura se sastoji od kutne sofe (kanapea) s kutnom vitrinom, pisaćega stola, maloga stola, pregrade, dvaju stolaca, naslonjača i dvaju ormara, ukupno devet komada.

Sofa i kutna vitrina komponirani su i montirani kao jedinstvena cjelina.

Sofa (kanape)¹⁵ sastoji se od dvaju, pod pravim kutom, spojenih krakova tapeciranog sjedala, a visoki tapecirani naslon oba kraka (na koji se može nasloniti i glava) spojen je odrezanom kutnom stranicom koja "premošćuje" ugao.

Sofa, zajedno s nižim postraničnim prihvatom za ruke, tapecirana je crvenim prugastim plišom, naizmjenično tamnijeg i svijetlijeg tona s geometriziranim kružnim ukrasom na svijetlijim trakama. Stoji na sedam nogu (tri sprijeda, četiri straga), kružnoga presjeka, koje se sužavaju prema dolje, pri vrhu i pri dnu prstenasto su profilirane, a prednje završavaju jastučastim zadebljanjem.¹⁶

Kutna vitrina arhitektonski je završetak sofe i definira je s gornje strane, a njezini visoki vitki stupići s bočnih strana, tako da sofa djeluje kao da je u niši. Vitrina ima korpus lomljen u dva kraka i skošeni krak koji ih povezuje ponavljajući tlocrt sofe. Dvije vodoravne kvadratične prizme koje oblikom prate naslon sofe izdignute su iznad naslona i na njega se naslanjaju uskim pojasom plitkih uklada.

Vitrina je poduprta stupićima sa svake strane. Do visine naslona za ruke postavljena je postranična drvena uska ploha uspravljena pravokutnika, profilirane zaobljene baze, uokvirena četverbridnim tankim stubom prislonjenim uza zid i "slobodnim" stupićem kružnoga presjeka sprijeda (spojeni su s dvije tanke spojnice tik ispod vitrine).

U središtu je korpusa vitrine mala niša - kao dijagonalni spoj bočnih krakova - nadvišena ormarićem staklenih vratnica dekoriranih motivom kružnog isječka, radijalno podijeljenog. Donju stranicu niše rubi niska ograda sićušnih balustera.

Krakovi vitrine podijeljeni su u tri nejednaka dijela. U sredini je izdužena polica - niša (razdijeljena također nejednako parom tankih stupića povezanih spoštenim lukom, jedva vidljivo zaobljenim na krajevima¹⁷), a flankiraju je ormarići s vratašcima od brušena stakla s reljefno istaknutim plavičastim zvonolikim cvijetom zelenih listova (obris je crteža od mjedi). Cvjetovi daju vitrini poseban karakter, a efektom svjetlucave senzualnosti nedvosmisleno je povezuju sa secesijom.

U garnituri se nalaze i dva kredenca srodno koncipirana, s varijantom u donjem središnjem dijelu.

Korpus je kredenca podijeljen u dva dijela: donji, položena formata, zatvoren i težak volumen, na profiliranu soklu zaobljenih uglova, i gornji, plići, dvostruko viši, ostakljene fronte i naglašenih vertikalna, zaključen trabeacijom. Oba su dijela vertikalno trodijelne kompozicije.

Na jednom je ormaru središnji izbočeni dio (zaobljenih uglova) donjeg dijela korpusa zatvoren dvokrilnim vratima

s pačetvorinastim ukkladama zaobljenih uglova, blago profilirana ruba.¹⁸ Na svakim je vratima po jedna uspravljena pravokutna uklada (zaobljenih uglova) unutar koje je pravokutna ploča s dvovrsnim furnirom; postrance, u vertikalnom su slijedu kvadratična, pravokutna i kvadratična uklada.

Ova geometrijska podjela na vratima izbočenoga, donjeg dijela odražava se i u gornjem, ostakljenom korpusu.

Središnji, izbočeni dio obaju ormara flankiraju "postrana vratašca (koja) imaju secesijske metalne ukrase i brave i po jednu ukladu blago profiliranog ruba sa zaobljenim uglovima, unutar koje je pačetvorinasta ploča dvovrsnog furnira."¹⁹

Nad središnjim donjim dijelom položeni je pačetvorinasti otvor gornjega, uvučenog dijela korpusa iznad kojeg su ustakljena vrata koja zatvaraju neznatno izbočeni korpus (ponavljajući odnos izbočenoga, središnjeg i uvučenih lateralnih dijelova donjeg dijela) do visine završne trabeacije. Vrata su "ukrašena metalnim prugama vertikalno postavljene s polukrugovima pri dnu i srcolikim ukrasima pri vrhu".²⁰ Vertikalna izdužena vrata postraničnih dijelova podijeljena su u tri dijela blago profiliranim ukkladama ostakljenim katedralnim staklom – položenim pravokutnikom gore i dolje, uspravnim u sredini.²¹

Naslonjač, odostraga zaobljenog (poluelipsoidnog) sjedala tapeciranog crvenim plišem, "sa rezanim ornamentom od geometriziranih krugova"²² ima prednje noge kruznoga presjeka, s prstenastim užljebinama pri vrhu i pri dnu, koje se sužavaju prema dolje i završavaju jastučastim zadblijanjima (poput nogu sofe). Stražnje noge, četverobridne, valovito izvijene, kontinuiraju dinamičnom krivuljom u okvir naslona, zaključen konkavno savijenom spojnom plohom, prikladnom za leđa, odozgo konveksnog obrisa. Savijenu plohu naslona spaja sa sjedalom vertikalni spoj oblika "Y" (no ovalne perforacije). Postrance, pri vrhu okvira naslona odvajaju se nasloni za ruke tipično secesijske krivulje snažnog zamaha, koje se dolje "usijecaju" u bočni okvir sjedala.

Pačetvorinaste, konveksno izbočene spojnice, što prate obris sjedala, spajaju prednje sa stražnjim nogama.²³

Pisaći stol sastoji se od dvaju korpusa postraničnih jednokrilih ormarića, koje odozgo povezuje sarg s ladicama i ploča za pisanje.

Ormarići imaju profiliranu bazu zaobljenih uglova. Sprijeda su uglovi korpusa ormarića, koji su zapravo nosiva konstrukcija stola, markirani stupićima profiliranih baza i kapitela, trupa s dvije užljebine, koji flankiraju ukladu dekoriranu dvovrsnim furnirom. Ostale plohe i vratnice korpusa imaju plitku ukladu.²⁴

Oblo profilirani istak dijeli korpus ormarića od sarga koji je podijeljen na dvije ladice iznad ormarića i spojnu ladicu u sredini, iznad otvora za noge. Gornja pačetvorinasta ploha, zaobljenih uglova, ima uvučen srednji dio "prekriven tamno zelenom masom", a obrubljena je profiliranim trostranim okvirom zaobljenih uglova.

Vrata ormarića i ladica krase mjedeni secesijski prihvat.

Dva stolca trapezoidna su okvira sjedala, a prednje su noge kruznoga presjeka poput onih na sofi i naslonjaču. Stražnje noge četverobridnoga presjeka izvijene su prema van, kontinuiraju u okvir naslona blago konkavno izvijen, zaključen pačetvorinastom spojnom plohom koja je, kao i sjedalo, tapecirana istim plišem kao i naslonjač. Okvir naslona spojen je u donjem dijelu trima tankim prečkama, a dvije prečke spajaju prednje sa stražnjim nogama.²⁵

Pregrada, koja odvaja stolac i stol od ostalog dijela sobe, zaobljenih je uglova, plitke baze, flankirana dvama stupovima, malo višim od ograde. Stup ima prstenaste užljebine ispod i iznad istaknutoga središnjega prstena. Rukohvat ograde nosi devet stupića na četverobridnim povišenim bazama, kubusi iznad kapitela jednakog su presjeka, no nešto viši. Prateći oblik baze, stupiće odozgo povezuje ovalna izvijena prečka i s njom paralelan profilirani rukohvat.²⁶

Na fotografiji enterijera vidi se i manji stol koji nije inventiran kao dio garniture, no očito joj pripada. Stol ima dvostruku pačetvorinastu ploču (vjerojatno za razvlačenje), plitki sarg s ukladom (moguće i ladicom), a četiri noge kruznoga presjeka istovjetne su oblikom kao na sofi, naslonjaču i stolicama.

Stilska analiza

Pilarov je namještaj jedan od malobrojnih primjera sačuvanih zagrebačkih projektiranih enterijera s početka stoljeća, pa je šteta što nije u cijelosti kao garnitura izložen u MUO-u.

dva su balustera pozicionirana bočno, na kraju oba kraka vitrine. Balusteri su međusobno spojeni dvjema tankim spojnicama, povezujući središnji ormarić sa završetkom krakova, naglasivši oblik vitrine. Dužina vitrine: 356 x 23,5 x 90. Mjere preuzete iz inventarske kartice. Barokni kabinetski ormarići, francuske provenijencije, ravnih linija, čistoga geometrijskog volumena, stroge konstruktivne forme naglašene su arhitektoničnosti. Da bi se istaknula njihova veza s arhitekturom, često su, poput baroknih altana, nadvišeni elegantnom balustradom od metala. Vidjeti: Kružić Uchytel V., Barokni namještaj, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1985. Kabinetski ormarić str. 73, sl. 12.

¹⁸ Središnji izbočeni dio drugog ormara jest duboka komoda s četiri ladice. Naspram izbočenja od deset centimetara kod prvog ormara, ovdje je izbočenje dvadeset i pet centimetara. U horizontalnom slijedu, pačetvorinasta uklada u sredini ladice okvirom je okovu, a manje uklade postrance prihvatima.

¹⁹ Vidjeti: karticu 11703.

²⁰ Isto.

²¹ Dimenzije: 240 x 198 x 55, isto.

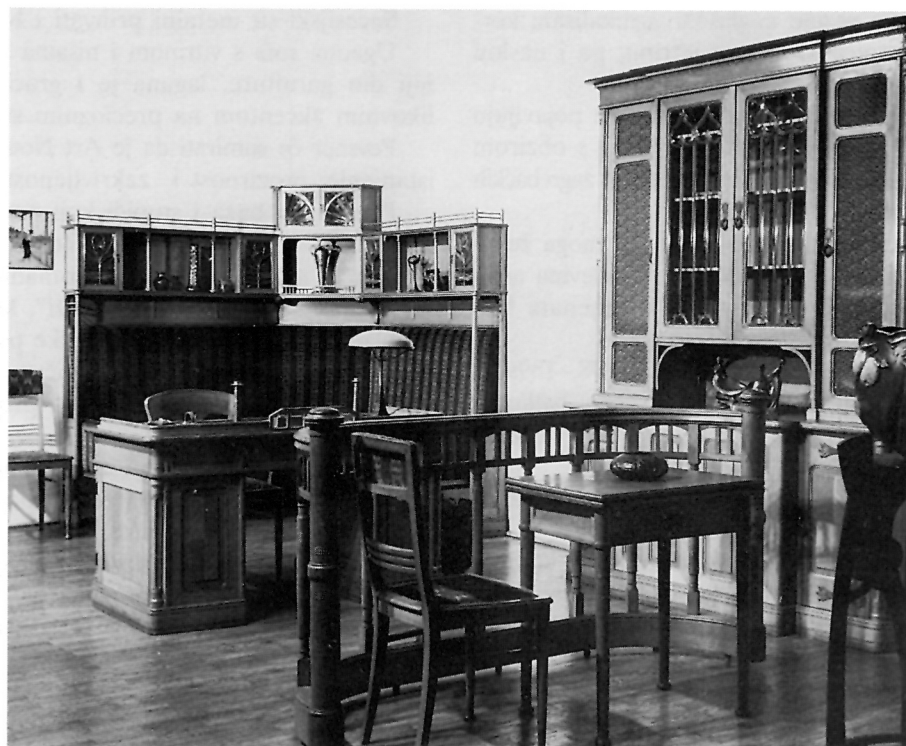
²² Inventarska kartica 11548/6.

²³ Dimenzije: cca 93 x 48 x 48, isto.

²⁴ Stol je analiziran na osnovi fotografije enterijera (za koju nije pronađen negativ) i na osnovi inventarske kartice br. 11548/3. Dimenzije: 78 x 149 x 83.

²⁵ Dimenzije: 93x 46 x 48, vidjeti inventarsku karticu.

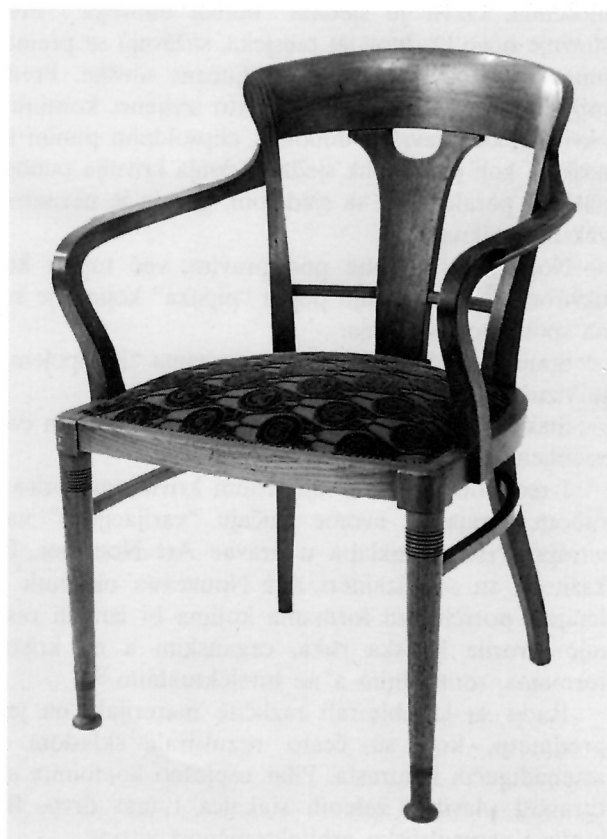
²⁶ Između tih dvaju spojeva, kubusi iznad kapitela lučno su premošteni i čine arkadne otvore, koji su podijeljeni parom vertikalnih prečki. Dimenzije: 199x 93 (vis.), preuzete iz inventarske kartice.

1. Radna soba prema nacrtu Martina Pilara, u Gundulićevoj 52, danas u Muzeju za umjetnost i obrt, Zagreb

3. M. Pilar, naslonjač

2. M. Pilar, sofa s policom i vitrinama

Garnituru uz secesiju vezuje naglašeni vertikalizam korpusa ormara, kao i stupića koji nose vitrinu, pa i naslon sofe.

U Pilarovoj garnituri samo se na vitrini sofe pojavljuju izduženi tanki stupići; ujedno su izniman oblik s obzirom na dosad proučene projektirane komade namještaja zagrebačkih arhitekata prve četvrtine XX. stoljeća.

Przivaju vertikalizam tankih stupića od kovanoga željeza karakterističan za enterijere i eksterijere građevina arhitekta Victora Horte, jednog od glavnih eksponenata belgijskog Art Nouveaua.

Na fasadi njegove kuće u Bruxellesu (1898.–1899.)²⁷ vitki, linijski istanjeni stupići izrastaju iz baze balkona, opleteni biljnim izdancima i viticama, i "podupiru" korpus erkera.

U enterijeru, na stubištu, Horta kombinira vitki kvadratični stub s vitkim stupom organskog porijekla.²⁸

Pilara uz secesiju još izrazitije veže uporaba krivulja zaobljenih uglova umjesto pravog kuta, čime su naglašeni kontinuitet kretanja i dinamizam. Zaobljeni su uglovi ormara i uklada, sarga stola, korpusa ormarića i sarga pisaćega stola, pregrade i sl.

Snažno je izvijena trodimenzionalna krivulja prihvata za ruke naslonjača, karakteristično za secesiju jest njezino organsko "izrastanje" iz sjedala i "urastanje" u ledni naslon.

Pilarovu naslonjaču pronalazimo sličnost, moguće i uzor, u Loosovu stolcu iz godine 1898.²⁹ izrađenom od mahagonija, sjedala od kože, vrhu nogu u brončanim ulošcima. Okvir je sjedala "oblika bubrega". Prednje i stražnje noge kružnog su presjeka, sužavaju se prema dolje, imaju brončane jastučasto zaključene uloške. Prednje su noge ravne, a stražnje su valovito izvijene, kontinuiraju u okvir naslona završen dubokim elipsoidnim punim dijelom naslona koji prati oblik sjedala (donja krivulja punog dijela naslona paralelna je sa sjedalom, gornja je neznatno konveksno istaknuta).³⁰

Noge nisu spojene pod pravim, već tupim kutom s okvirom sjedala, djeluju poput "pipaka" kojima je svojstvena sposobnost kretanja.

Spojivši prednje sa stražnjim nogama "H"-spojem, stolac je vizualno i konstrukcijski stabiliziran.

Staklena vratašca vitrine ukrašena su zvonolikim cvijetom³¹ zaobljene stapke, senzualna efekta.

I motivom cvijeta i mjedenom krivuljom obrisa i uporabom vitraja (u ovome slučaju "varijacijom" na temu vitraja) Pilar se uklapa u pravac Art Nouveau. Pevsner kaže da su se dizajneri Art Nouveaua okrenuli prirodi imajući potrebu za formama kojima bi izrazili rast, koje nije stvorila ljudska ruka, organskim a ne kristalnim formama, senzualnim a ne intelektualnim.³²

Rado su kombinirali različite materijale na jednome predmetu, koji su često rezultirali skladom cjeline iznenađujućih kontrasta. Pilar uspješno kombinira suptilnu titravost plavih i zelenih stakalca i mat drvo, florealni motiv i geometrijsku arhitektoničnost vitrine.

Secesijski su metalni prihvat i brave.

Ugaona sofa s vitrinom i nišama svakako je najoriginalniji dio garniture, lagana je i gracilna, s kolorističkim i likovnim akcentom na precioznim staklenim vratašcima.

Pevsner će sumirati da je Art Nouveau obožavao lakoću, istanjenje, prozirnost i zakrivljenost.³³

Profilirana baza i stupići koji podupiru korpus vitrine, noge sofe, kao i istovjetnost drva, uglavnom su jedini zajednički nazivnik s ostalim komadima namještaja.

Ormari su neusporedivo "teži", korpusom, ukladama i profilacijom reminisciraju predloške povijesnih stilova. Donji dio korpusa zatvoren je i statičan. Ustakljenim vratima gornjeg dijela, čineći ga lakšim i prozračnijim, ublažen je dojam zatvorenosti.

Ni motivima, ni načinom i otmjenošću izradbe nisu srodni vitrini sofe tako da se pri prvom pogledu čini kao da i nisu dio iste garniture.

Stolci djeluju lagano i vitko, no naslonjači, stol, pisaći stol i pregrada teže solidnosti i čvrstoći.

Nekonvencionalnom snažnom krivuljom prihvata za ruke i vrlo specifičnim naslonom naslonjač je zanimljivo rješenje.

Za tapeciranje sofe rabi se jedna vrsta tkanine, a stolci i naslonjači tapecirani su drugom, no pitanje je jesu li obje izvorne.

Iz navedenog, kao i iz analize pojedinih komada, može se zaključiti da Pilar nije postigao jedinstvo enterijera ni na morfološkoj razini stila.

Točnije, garnitura bi mogla biti paradigmom simultano-sti secesijskog i historicističkog idioma koji se javlja u

²⁷ Haslam M., *In the Nouveau Style*, Thames and Hudson, London, 1986., str. 67, dvije slike.

²⁸ Stub i spuštenu "kapitel" stubišta nedvosmisleno asociiraju na tanke vertikalne stubove zaključene oblikom nalik na dasku za žbukanje ("mortar-board") Mackmurdova projekta izložbenog štanda Century Guild iz 1886. god. Vidi: N. Pevsner, *The Sources of Modern Architecture and Design*, Thames and Hudson, London, 1968. str. 117, sl. 113.

²⁹ Karl Mang, *History of Modern Furniture*, Harry N. Abrams, Inc., New York, 1979. str. 92, sl. 182.

³⁰ Metalni ulošci za noge karakteristični su za stolce, naslonjače i stolove koje su radile tvornice J. & J. Kohn i Thonet prema dizajnu Wagnera, Hoffmanna, Loosa...

³¹ Emile Galle je imao natpis iznad vrata: "Naši su korijeni u dubinama šuma, pored izvora, ponad mahovine." Pevsner, n. dj. str. 72

³² Isto, n. dj. str. 73

4. Pogled na ugao blagovaonice iz stana M. Pilara, Gundulićeva 52, danas Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

5. Kredenc iz stana M. Pilara. (Sve fotografije: MUO, Zagreb)

zagrebačkoj arhitekturi ranih godina dvadesetog stoljeća³⁴, ponekad i na istim građevinama, a paradigmatična je za tvrtku "Pilar, Mally i Bauda" za vrijeme projektantskog sudjelovanja Aladara Baranyajia.

³³ Isto, n. dj. str. 95.

³⁴ Primjerice, O. Maruševski navodi kuću Anastasa Popovića na Jelačićevom trgu br. 4 koju je projektirao Baranyai 1906./7. pod utjecajem bečke secesije, zatim na broju 5 kuća zubara Eugena Rado koju je 1905. god. projektirao Vjekoslav Bastl u okviru tvrtke Ho:nigsberg i Deutsch. "Kuća broj 7 također je iz atelijera Ho:nigsberga i Deutscha, izgrađena 1905. ali u stilu kasnog historicizma, tipično razvedenog pročelja, što je još dojmljivo pojačano posebnom obradom žbuke. Enterijer je oblikovan dekorativnim elementima secesije." Olga Maruševski, *Od Manduševca do Trga Republike*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Knjiga XLI., Zagreb, 1987.

³⁵ Vidjeti: MUO; Kupljena od Ane Pilar, Zagreb, aktom 6/6 1962 i aktom 6/40-1962. Broj negativa 7447-51, 7450,7451 i 12819. Nabrojani komadi dijelom su inventirani na kartici broj 12065, a dijelom na kartici 12121. Inventirali su ih "VU i SS" Vera Uchytíl i S. Staničić.

Dodatak

Iz istoga stana Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu otkupio je blagovaonicu koja se ne pripisuje Martinu Pilaru.

Sastoji se od kredenca, divana, stola za razvlačenje, dvanaest stolaca i stola za serviranje, dva manja kredenca (Pfeilerkasten), ure sa zidnom oplatom, osam komada zidnih oplata, karniše sa zastorima, lusteru i ormarića s mramornom pločom.³⁵

Namještaj je izrađen od ulaštenoga američkog oraha. Budući da je riječ o znatnome broju komada, a enterijer je nepoznata dizajnera, analizirat ću samo dva karakteristična: kredenc i stolac.

Kredenc je komponiran u tri razine: nad zatvorenim dvodijelnim donjim dijelom proteže se vodoravna niša, a nad njom je nešto uža i tanji trodijelni gornji dio.

Kredenc počiva na uvučenoj punoj bazi okovanoj s prednje strane metalnom trakom. Donji dio korpusa, zaobljenih uglova, zatvaraju dvokrilna vrata iznad kojih su

ladice sa secesijskim prihvatom na okovu. Vrata imaju ukladu podijeljenu s po šest vertikalnih rebara (dva puta po tri), uz rub. Položeni "šuplji" kubus niše interpoliran je između gornjega i donjeg dijela korpusa. Središnja ustakljena vrata gornjeg tripartitnog dijela dijeli pet rebara na šest uskih vertikalnih ustakljenih polja. Flankiraju ih vrata bočnih ormarića s ukladom razdijeljenom s pet vertikalnih rebara u središtu.³⁶ Izrazita je ritmična igra rebara koja su na donjim vratima postrance, a na gornjim u središtu uklade.

Kredenc pokazuje secesijsku čistoću i jednostavnost, maksimalne redukcije u profilacijama.

Stolac je pačetvorinasta nagnutog naslona i sjedala s prednje strane izbočenog izvan okvira. Sjedalo i puni gornji pravokutni dio naslona presvučeni su kožom; koža naslona učvršćena je i dekorirana zakovicama. Noge su četverobridne, sužavaju se prema dolje, a stražnje nastavljaju u zakošeni okvir naslona.

Stolac je oblikom gotovo identičan stolcu datiranom oko 1903. god. iz zbirke Stefana Asenbauma, kojeg je prema projektu Adolfa Loosa izradio F. O. Schmidt. Stolac ima vrhove prednjih nogu u metalnim ulošcima, karakterističnom "okovu" koji za noge stolaca, stolova, kredenca i sl. u prvim godinama XX. stoljeća učestalo dizajniraju Otto Wagner, Josef Hoffmann i posebice Kolo-man Moser.

Prednje noge divana blagovaonice imaju metalne uloške, kredenc ima bazu okovanu metalnom trakom, što pučuje na vjerojatnost da su i prednje noge stolaca imale okove.

Oblikom, dekorativnom uporabom zakovica i kožnim presvlakama stolici prizivaju stolce prema projektu J. Hoffmanna slavne blagovaonice palače Stoclet, zidova ukrašenih mozaicima Gustava Klimta.

Blagovaonica iz Pilarovog stana predstavlja stilski jedinstvenu cjelinu pod utjecajem geometrijske faze bečke secesije, glavni eksponenti su A. Loos, J. Hoffmann i K. Moser. Blagovaonica demonstrira "tešku jednostavnost" kojom je Ludvig Hevesi okarakterizirao namještaj C. R. Ashbeeja, biedermajske masivnosti i solidnosti ("neo-Biedermaier bulk"), koja će utjecati na Josefa Hoffmanna u prijelomnim godinama stoljeća.

Blagovaonicu iz Pilarovog stana bila bi vrijedno detaljno analizirati i atribuirati.

³⁶ Vidjeti: MUO, br. negativa 12819.

Napomena: Po predaji teksta u tisak ljubaznošću kustosa Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu - prof. Vanje Brdar, doznala sam da je prof. S. Staničić pronašao u katalogu Dorotheum, pod aukcijskim brojem 158 blagovaonicu koja odgovara garnituri iz Pilarovog stana, očigledno jednu iz serije koja sadrži manji broj komada. Vidi: Dorotheum, Auktion am 16. April 1996., 1787. Konstauction in Palais Dorotheum, Ludwig Torff Sall, II. Stock. Otto Wyrlik, Speisimmereinrichtung, Entwurf um 1901., Wien. Buffetschrank, Pfeilerschrank, Esszimmertisch, 6 Stühle. Nussholz, braun gebeizt, fernickelte und messingbeschläge und grüffe. Početna cijena je bila 130.000-160.000 šilinga. Otto Wyrlik polazio je Kunstgewerbeschule u Beču i bio dak Wagnerove Specijalne škole za arhitekturu na Akademiji likovnih umjetnosti od 1899. - 1902. Opširnije o O. Wyrliku vidi: D. Müller, Klassiker des modernen Möbeldesign, Keyser, München, 1984., str. 156-158.

Nina Gazivoda

STUDY FURNITURE (1904) DESIGNED BY MARTIN PILAR

Martin Pilar belonged to the first university educated generation of Zagreb architects. He was of historicist stylistic orientation, a partner of the firm Pilar, Mally and Bauda. The architect Aladar Baranyai worked with the firm during the first five years of this century, a fact which explains its "Sezession interlude". Soon after Baranyai left, the firm was dissolved because Pilar, together with the architect Janko Holjac, devoted all his time to the study of folk architecture.

Martin Pilar is the author of a set of furniture for a study made by the Bothe and Ehrmann manufacturers after Pilar's designs in 1904. The furniture first occupied a room in Pilar's apartment in Gundulić Street 52 in Zagreb, and was then transferred to the Museum of Arts and Crafts in Zagreb. Along with the sofa which is part of the permanent exhibit, the set consists of nine pieces of furniture. It is one of the rare specimens of designed furniture from the period under Sezession influence in Zagreb, and is a blend of historicist and Sezession idioms.

A dining room set of furniture from Pilar's apartment is also kept at the Museum of Arts and Crafts in Zagreb. It is influenced by the geometrical phase of Viennese Sezession and has not been attributed to Pilar.